

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України «Про внесення змін Цивільного кодексу
України щодо включення до сум заробітної плати, пенсії, стипендії,
аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, сум
таких виплат, які не були отримані за життя, на підставі рішення суду яке
набрало законної сили, але не були ним одержані за життя»
*(реєстр. № 14172 від 30.10.2025)**

***Анотація.** В інформаційній довідці представлено результати аналізу пропозицій про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо включення до сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, сум таких виплат, які не були отримані за життя, на підставі рішення суду, яке набрало законної сили, у контексті проекту Закону України (реєстр. № 14172 від 30.10.2025).*

***Ключові слова:** неодержані за життя соціальні виплати, спадкоємці, пенсії, стипендії, аліменти, право власності, судові рішення.*

Вступ

Норми законодавства України не дають чіткої відповіді на питання про поширення права власності на соціальні виплати. Як правило, право власності поширюється на соціальні виплати після їх нарахування одержувачу. Саме з цього моменту соціальні виплати набувають статусу майна, яким можна розпоряджатися на власний розсуд. Водночас більшість із таких виплат мають цільове призначення і не підлягають передачі третім особам, зокрема у спадок, під заставу або для забезпечення зобов'язань.

На відміну від права власності на інші види майна, право власності на соціальні виплати має обмежений характер, а в деяких випадках може бути припинено чи призупинено державою через недотримання умов цільового використання, відсутність / зміну підстав для призначення виплат, у тому числі в законодавчому порядку.

Основна частина

Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод¹ та Протоколи до неї, зобов'язалася дотримуватися її стандартів, що безпосередньо впливає на законодавство та судову практику. Так, на відміну від традиційного розуміння інституту права власності, характерного для України та інших держав континентальної системи права, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) тлумачить поняття «майно» (possessions) набагато ширше, включаючи до його змісту право на пенсію².

У цьому контексті в пенсійному законодавстві України містяться норми, якими врегульовано право на одержання недоотриманої пенсії та визначено порядок виплати сум пенсій, що належала пенсіонерів і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю (стаття 91 Закону України «Про

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Шабанов Р.І. Щодо права власності на пенсійні виплати. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 165-170.

пенсійне забезпечення»³, стаття 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁴, постанова Правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁵, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках»⁶).

Окрім того, право на одержання сум пенсії, заробітної плати, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передбачено для членів його сім'ї положеннями статті 1227 Цивільного кодексу України⁷ та статтею 83 Кодексу законів про працю України⁸ (щодо інших виплат за трудовим договором). У разі відсутності членів сім'ї неодержані суми зазначених виплат входять до складу спадщини.

На практиці виникають проблеми щодо встановлення розмірів сум виплат, неодержаних особою (спадкодавцем) за життя, зокрема на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. Із метою посилення гарантій права членів сімей спадкодавця на одержання сум цих коштів розроблено проект Закону України (реєстр. № 14172 від 28.08.2024) (далі – законопроект), який передбачає внесення змін до Цивільного кодексу України щодо включення до сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, сум таких виплат, які не були отримані за життя, на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. Законопроектом пропонується внести зміни до статті 1227 Цивільного кодексу України та статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якими передбачити, що до складу сум соціальних виплат, що належали особі і залишилися недоотриманими у зв'язку з її смертю, включаються також суми виплат, які не були одержані особою за життя на підставі рішення суду, яке набрало законної сили.

Розглянувши законопроект, вважаємо за доцільне висловити зауваження *концептуального* характеру. Ідея законопроекту щодо суми недоотриманої*

³ Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>

⁴ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

⁵ Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: постанова Правління Пенсійного фонду України № 22-1 від 25.11.2005 (у редакції постанови правління Пенсійного фонду України № 13-1 від 07.07.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text>

⁶ Про затвердження Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках: постанова Кабінету Міністрів України № 1596 від 30.08.1999 (в редакції Постанови КМУ № 662 від 22.09.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-99-%D0%BF#Text>

⁷ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁸ Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

*У статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» застосовується термін «недоотримана пенсія», тоді як у статті 1227 Цивільного кодексу України застосовується словосполучення «виплати, які не були одержані за життя». В інформаційній довідці, відповідно до пропозицій законопроекту, терміни «недоотримані» та «неодержані» застосовуються як рівнозначні поняття.

пенсії на підставі рішення суду, яке набрало законної сили, заслуговує на підтримку. Дійсно, практика ЄСПЛ і Конституційного Суду України свідчить про застосування судами (під час розгляду справ по суті) широкого розуміння понять «майно» і «право володіння» у частині поширення права власності на пенсійні виплати, на які особа має право згідно із законодавством або на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. Водночас спосіб формулювання пропозиції, якою передбачені зміни до статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (зокрема, доповнення статті 52 цього Закону новою частиною четвертою), є дискусійним із погляду лаконічності змісту норми. Положення частин другої та третьої статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначають подію, умови, час, коло осіб, їх правове становище, а також предмет правовідносин, що виникають у зв'язку з виплатою недоотриманої пенсії. Отже, сума недоотриманої пенсії померлого виплачується як пенсія членам сім'ї померлого за умови їх звернення за виплатою упродовж шести місяців із дня відкриття спадщини (тобто правова природа пенсійної виплати не змінюється). Якщо упродовж шести місяців із дня відкриття спадщини ніхто не звернувся за виплатою, сума недоотриманої пенсії набуває іншої правової якості – переходить у спадщину, яку члени сім'ї та / або інші особи можуть отримати вже як спадкоємці.

Враховуючи зазначене та задля реалізації мети законопроекту щодо конкретизації суми, яка входить до складу недоотриманої пенсії, більш слушним, на нашу думку, видається формулювання пропозиції, яка би передбачала зміни до частини першої статті 52 зазначеного Закону, а саме: після слів «Сума пенсії, що належала пенсіонеріві» доповнити словами і розділовими знаками «, у тому числі за рішенням суду, яке набрало законної сили»⁹.

Зауважимо, що на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про внесення змін до статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо врегулювання деяких питань виплати недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера» (реєстр. № 11529-1 від 09.09.2024)¹⁰, положення якого містять пропозиції про включення до складу сум недержавної пенсії суми пенсій на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. Суттєвою перевагою його положень, на відміну від аналізованого законопроекту, є запропонований механізм встановлення черговості виплат заборгованості недоотриманої пенсії за рішенням суду.

Що стосується інших соціальних виплат на підставі рішення суду, то запропонований законопроект «узагальнений підхід» не може бути підтриманий, оскільки незрозуміло, про які виплати йдеться. Варто зазначити, що якщо мова йде про соціальні допомоги – найпоширеніші види соціального захисту осіб, що надаються за рахунок бюджетних коштів, то в основі умов для

⁹ Інформаційна довідка щодо посилення гарантій пенсійного забезпечення. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/inform_references-hsp/75434.html

¹⁰ Про внесення змін до деяких актів законодавства щодо вдосконалення механізмів виплати недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера: Проект Закону України (реєстр. № 11529-1 від 09.09.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44872>

виникнення права на їх одержання застосовується такий критерій, як об'єктивно-індивідуальна потреба особи. На вагомості цього критерію для визначення умов для надання соціальної допомоги наголошує Європейський комітет з соціальних прав Ради Європи, він також зазначає про вичерпність законодавчого закріплення підстав призначення та виплати соціальної допомоги¹¹. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати: про які соціальні виплати в контексті неодержаних сум за рішенням суду йдеться, та чи відповідає одержання сум недоотриманих виплат базовому принципу адресності соціального захисту.

Зауваження *техніко-юридичного* характеру.

Назва законопроекту потребує редагування.

Терміни, що застосовуються у положеннях законопроекту, якими вносяться зміни до статті 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», потребують корегування з метою приведення їх у відповідність до термінів відповідних чинних норм.

Висновки

Урахування зазначених зауважень дозволить уникнути таких ризиків прийняття законопроекту:

- недотримання принципу правової визначеності (щодо інших соціальних виплат за рішенням суду);
- надмірності запропонованого законопроектом правового регулювання (порядок виплати, призупинення, припинення або відшкодування несвоєчасної соціальної виплати не з вини одержувача передбачені законодавством про соціальний захист);
- соціальних ризиків правових механізмів, закладених у положеннях законопроекту, що сприятимуть збільшенню кількості судових справ.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

¹¹ Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights. June 2022. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/digest-ecsrprems-106522-web-en/1680a95dbd>